

โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนามล้านนาที่ปรากฏใน

พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง¹

Worldview Analysis of Lanna People Reflected through The Lanna's Nouns Collected from Lanna-Thai Dictionary, Mae Fah Luang Version.

อนุชิต อินตาวงค์²

ศราวุธ หล่อดี³

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง จำนวน 571 คำ โดยใช้แนวคิดสมมติฐานซาปีร์-วอร์ฟ และแนวคิด การวิเคราะห์ความหมายของคำของเฟร็ก ผลการวิเคราะห์พบว่า คำนามเหล่านั้นสะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนา 3 ด้าน ได้แก่ ด้านแรก โลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ พิธีกรรม ฤกษ์ยาม ปรากฏการณ์ อีกทั้ง ชาวล้านนายังเชื่อมโยงพุทธศาสนาและประเพณีเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน ด้านที่สอง โลกทัศน์ด้านชนชั้นและโลกทัศน์ด้านการปกครอง ชาวล้านนามีการปกครองแบบชนชั้น แบ่งออกเป็น ชนชั้นปกครอง และชนชั้นถูกปกครอง และด้านที่สาม โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิต แบ่งออกเป็น วิถีชีวิตเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ เครื่องอาศัย เลี้ยงชีพ การประกอบอาชีพ และศิลปะ

Abstract

This research aimed at analyzing the worldview of Lanna people reflected through the nouns (571 words) that had been found in the Mae Fah Luang version of Lanna-Thai dictionary. Sapir-Whorf's hypothesis and Frake's ideas on word meaning were applied in the study. The study revealed that the worldview of Lanna people reflected through those nouns can be divided into 3 domains. First, the supernatural worldview reflected in their local beliefs, religion, and traditions - Lanna people had the beliefs on the supernatural, auspicious times, rituals, and certain phenomena.

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาอิสระ เรื่อง การวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง

² นิสิตหลักสูตรการศึกษามัธยมศึกษา สาขาวิชาการศึกษา และหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยพะเยา Email: anuchit_1@hotmail.com

³ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา Email: sarawut_lordee@hotmail.com

The local beliefs were found to be conflated with Buddhism harmoniously. Second, the political worldview on class and government - the people were divided into two classes, i.e. the ruler and the ruled. Third, the worldview concerning their way of life relating to geography, tools and utensils, occupations, and arts.

บทนำ

ภาษาล้านนาเป็นภาษาตระกูลไทที่ใช้สื่อสารกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล 2557 : 29) ภาษาดังกล่าวมีคำศัพท์ที่ใช้ใกล้เคียงกัน แต่อาจมีความแตกต่างกันในด้านสำเนียงของแต่ละพื้นที่ คำศัพท์ในภาษาล้านนา มีหน้าที่ตามไวยากรณ์เช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทอื่น ๆ ดังเห็นได้จากคำศัพท์ที่เป็นคำนามล้านนา คือ คำที่ใช้เรียกสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม เช่น คน สัตว์ พืช อาหาร สิ่งของ ฯลฯ ที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวงของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2547)

คำนามล้านนาในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ส่วนใหญ่เป็นคำศัพท์ที่มาจากโบราณ พับสา เอกสารปริวรรต และภาษาพูด คำนามล้านนาดังกล่าวสามารถสะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาได้ เนื่องจากคำนามล้านนา ถือว่าเป็นภาษาที่สามารถสะท้อนให้เห็นความคิด และการมองโลกรอบตัวของกลุ่มคนนั้น ๆ ดังที่ เอ็ดเวิร์ด ซาเพียร์ และเบนจามิน ลี วอร์ฟ (Sapir 1949 and Whorf, 1956 อ้างถึงใน อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ 2555 : 34-36) ได้กล่าวถึงภาษาและการมองโลกไว้ว่า “...ภาษาเป็นตัวกำหนดความคิด ภาษาเป็นผู้นำทางไปสู่ความเป็นจริงของสังคม และมีอำนาจควบคุมความคิดของเราทั้งหมดเกี่ยวกับปัญหาและกระบวนการทางสังคม นอกจากนี้ภาษายังเป็นตัวกำหนดหรือมีอิทธิพลต่อความคิดและการมองโลกของแต่ละบุคคล ผู้ที่พูดภาษาต่างกันมากจะมองโลกต่างกันมากด้วย และผู้ที่รู้หลายภาษาย่อมมีความเป็นกลางในความคิดและการมองโลกมากกว่าคนที่รู้ภาษาเดียว...”

นอกจากนี้ความหมายของคำที่ปรากฏในภาษายังสะท้อนค่านิยม ทศนคติ มโนทัศน์ และโลกทัศน์ของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง สอดคล้องกับที่ ชาร์ลส์ โอลิเวอร์ เฟร็ก (Frake, 1980 อ้างถึงใน อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ 2555 : 61-62) ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ความหมายของคำไว้ว่า “...อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นการศึกษาภาษาแนวใหม่โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเข้าถึงระบบความรู้ ความคิด ค่านิยม ทศนคติ มโนทัศน์ โลกทัศน์ของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าภาษาเป็นสิ่งที่สะท้อนความนึกคิดและการมองโลกของผู้พูด ทั้งนี้เพราะรูปภาษาหนึ่ง ๆ มีมโนทัศน์แอบแฝงอยู่ ดังนั้นการวิเคราะห์ความหมายของคำในภาษาของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งจะทำให้เห็นความนึกคิด ค่านิยม โลกทัศน์ของกลุ่มชนนั้นได้...”

เมื่อพิจารณาคำกล่าวของซาเพียร์-วอร์ฟ และเฟร็กข้างต้นทำให้เห็นว่าโลกทัศน์เป็นสิ่งที่สามารถทำให้บุคคลในสังคมนั้น ๆ มองเห็นตัวเขา และความสัมพันธ์ของตัวเขากับโลกรอบตัวผ่านภาษา

ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 1

“แกงโสะ” หมายถึง แกงรวมที่ได้จากอาหารต่าง ๆ ซึ่งมักทิ้งให้บูดเสียก่อนแล้วจึงนำมาเคี่ยวรวมกันโดยใช้แกงฮังเลเป็นหลัก (อุดม รุ่งเรืองศรี 2547 : 59)

ตัวอย่าง 2

“จักคาคทือเดือน” หมายถึง จันทรคราส-ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เงาของโลกไปบังดวงจันทร์ในเวลากลางคืน(อุดม รุ่งเรืองศรี 2547 : 187)

จากตัวอย่าง 1 คำว่า “แกงโสะ” สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาด้านอาหาร กล่าวคือ ชาวล้านนามีภูมิปัญญาการถนอมอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ โดยการนำอาหารที่เน่าเสียแล้วมาปรุงใหม่ และสามารถนำกลับมารับประทานได้ โดยใช้แกงฮังเลเป็นวัตถุดิบหลัก ซึ่งนิยมทำกันในช่วงเทศกาลงานบุญต่าง ๆ

สำหรับตัวอย่าง 2 คำว่า “จักคาคทือเดือน” สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาด้านความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ กล่าวคือ ชาวล้านนามีความเชื่อว่า การเกิดปรากฏการณ์จักคาคทือเดือน หรือจันทรคราสเป็นสิ่งที่ไม่เป็นมงคล เนื่องจากเงามืดของโลกที่บดบังดวงจันทร์เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งไม่ดี เมื่อเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวขึ้น ชาวล้านนามักจะตีกลอง ยิงปืน หรือจุดประทัด เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีให้ออกไป อีกนัยหนึ่งมีความเชื่อว่า เงามืดของโลกที่บดบังดวงจันทร์เป็นสัญลักษณ์ของราหูที่จะกลืนกินดวงจันทร์ ชาวล้านนาจึงยิงปืน จุดประทัดให้เกิดเสียงดัง เพื่อให้ราหูตกใจและคายดวงจันทร์ออกมา ตัวอย่างคำานมล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวงข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ภาษาหรือคำสามารถสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมด้านอาหาร ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้อย่างชัดเจน อีกทั้งทำให้ทราบความคิด และการมองโลกรอบตัวของชาวล้านนา และช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวล้านนาได้ดียิ่งขึ้น โดยศึกษาได้จากภาษาของกลุ่มคนเหล่านั้น เนื่องจากภาษามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต ความคิด ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า กลุ่มคนเหล่านั้นมองโลกรอบตัวเขาอย่างไร

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำในพจนานุกรม พบว่ามีการศึกษาการเปลี่ยนแปลง ด้านความหมาย การเปรียบเทียบความหมาย การวิเคราะห์โครงสร้าง การศึกษาด้านจำนวนคำ และการสะกดคำ เช่น งานวิจัยของ สมปอง ตาลเพชร (2534) ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของคำวิเศษณ์จากอักขรธานศรึบท์ของหมอปรีดเล และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 งานวิจัยของ อรพินท์ โลกัถลจรียา (2538) ที่วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พิมพ์ครั้งที่ 5 และ พ.ศ. 2525 พิมพ์ครั้งที่ 2 งานวิจัยของ ศุภวรรณ มองเพชร (2542) ได้เปรียบเทียบ คำยืมที่ปรากฏในอักขรธานศรึบท์ของหมอปรีดเล พ.ศ. 2416 กับ คำยืมที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 เป็นต้น

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคำนามในภาษาตระกูลไท พบว่ามีการศึกษา

หน้าที่ ความหมาย โครงสร้าง และการจัดประเภทของคำนาม เช่น งานวิจัยของ สาวิตรี แสงสว่าง (2537) ได้วิเคราะห์คำภาษาตระกูลไทในไตรภูมิโกชา งานวิจัยของ นันทริยา ลำเจียกเทศ (2539) ที่ศึกษาคำไวการณท์ที่กลายมาเป็นคำนามเรียกอวัยวะและส่วนของพืชในภาษาไทยล้านนา งานวิจัยของ วรรณภา สรรพลสิทธิ์ (2554) ที่ศึกษาการสลับหน้าที่ระหว่างคำนามกับคำกริยาในภาษาไทย เป็นต้น

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโลกทัศน์ในภาษาตระกูลไท พบว่า มีการศึกษาโลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ ธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ การเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ อาชีพ การศึกษา ศาสนา การอบรมสั่งสอน และวัฒนธรรมประเพณี เช่น งานวิจัยของ เรณู อรรถาเมศร์ (2528) ที่ศึกษาโลกทัศน์ชาวล้านนาจากวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทย งานวิจัยของ พระชนนบุรี มหาวรรณ (2549) ที่ศึกษาภาพสะท้อนโลกทัศน์ชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ งานวิจัยของ เอื้อมพร จรนามล (2554) ที่ศึกษาโลกทัศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทลื้อ อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา งานวิจัยของ ศราวุธ หล่อดี (2558) ที่ศึกษาโลกทัศน์ของชาวไทลื้อจากคำประสมที่มีคำว่า “หัว” ในภาษาไทยไทลื้อ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาเอกสารและงานวิจัยที่ผ่านมา ยังไม่พบเอกสารและงานวิจัยเรื่องใดศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนา คำนามล้านนา และพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง

ขอบเขตของการวิจัย

คำนามล้านนาที่ใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนา เก็บข้อมูลจากพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2547) ตั้งแต่หมวดอักษร ก ถึงหมวดอักษร ฮ พบคำนามล้านนา ทั้งหมด 9,286 คำ เป็นคำนามล้านนาที่สามารถสะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาได้ทั้งหมด 571 คำ

วิธีการวิจัย

การวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนaml้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคำในพจนานุกรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคำนามในภาษาตระกูลไท และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โลกทัศน์จากคำในภาษาตระกูลไท

2. ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนaml้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ได้แก่ แนวคิดสมมติฐานชาเพียร์-วอร์ฟ และแนวคิดการวิเคราะห์ความหมายของคำของเฟร็ก

3. เก็บรวบรวมข้อมูลคำนaml้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2547) ตั้งแต่หมวดอักษร ก ถึงหมวดอักษร ฮ

4. คัดเลือกคำนaml้านนาที่ใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยโดยพิจารณาคำนaml้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง โดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้

4.1 คำนaml้านนาจะต้องมีความหมายแรกของคำเป็นคำนาม เช่น

“คู่ข้าง” น. คู่ครอง, คู่เคียง

“คม” น1. คม-ส่วนบางมากจนบาดได้อย่างคมมีด น2. ซื่อปลาไม่มีเกล็ดชนิดหนึ่ง คล้ายปลาสร้อยตัวค่อนข้างยาว ว1. ไม่ทื่อ, บาดได้ โดยปริยายหมายถึงฉลาด, หลักแหลม ว2. (ไทใหญ่) คัน (ตามร่างกาย)

4.2 คำนaml้านนาจะต้องไม่เป็นคำยืมภาษาต่างประเทศ หรือภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ ซึ่งจะปรากฏให้ทราบในเครื่องหมายวงเล็บ หลังความหมายของคำนั้น ๆ เช่น

“เคหะ” น. เรือน (ป., ส.)

“เผือก” น. เผือก-ของที่ทำเป็นสี ๆ ถักให้ติดกันเป็นผืนสำหรับกันน้ำเพื่อปักปลา, อุปกรณ์ที่ใช้ในการตามกระดุกและข้อ (ยืม-เผือก; ล้านนาใช้ ขวากซุย)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับดังนี้

1. พิจารณาคำนaml้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง จากคำนaml้านนาทั้งหมด 9,286 คำ พบคำนaml้านนาที่สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาได้ 571 คำ เช่น “แกงฮังเล” “กลองปูซา” “เชียงใหม่” “พระแก้ว” “พื่อนสาวไหม” “เสานหินขิล” เป็นต้น

2. จัดกลุ่มโลกทัศน์ของคำนaml้านนา จากคำนaml้านนาที่สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาจำนวน 571 คำ

3. วิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำนaml้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ตามแนวคิดสมมติฐานชาเพียร์-วอร์ฟ และแนวคิดการวิเคราะห์ความหมายของคำของเฟร็ก ดังตัวอย่างคำนaml้านนา “พระเจ้า” หมายถึง พระพุทธเจ้า “พระเจ้าจอมเมือง” หมายถึง พระพุทธรูป “ไม้ค้ำศรี” หมายถึง ไม้ง่ามรองรับกิ่งโพธิ์ คำนaml้านนาเหล่านี้สะท้อนให้เห็น

โลกทัศน์ด้านศาสนาของชาวล้านนา เป็นต้น

ผลการศึกษา

การวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากคำานามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง จำนวน 571 คำ พบโลกทัศน์ของชาวล้านนา 3 ด้าน ได้แก่ โลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี โลกทัศน์ด้านชนชั้นและการปกครอง และโลกทัศน์ด้านวิถีชีวิต ตามลำดับ ดังนี้

โลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี

คำานามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง สะท้อนโลกทัศน์ด้านความเชื่อ โลกทัศน์ด้านศาสนา และโลกทัศน์ด้านประเพณีของชาวล้านนา ดังนี้

1. โลกทัศน์ด้านความเชื่อ

โลกทัศน์ด้านความเชื่อของชาวล้านนา ประกอบด้วย ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ พิธีกรรม ฤกษ์ยาม และปรากฏการณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องผีก่อนที่พุทธศาสนา จะเผยแผ่เข้ามาสู่อาณาจักรล้านนา สืบเนื่องมาจากการบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งมีที่มาจากความเชื่อใน อำนาจเหนือธรรมชาติ แม้ว่าภายหลังพุทธศาสนาจะเผยแผ่มายังดินแดนแห่งนี้ แต่ชาวล้านนาก็ยังไม้ทิ้ง ความเชื่อเรื่องผีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ บรรพบุรุษ ทั้งนี้ยังผนวกความเชื่อเรื่องผีกับพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน อย่างกลมกลืน

ชาวล้านนามีความเชื่อว่า โลกมนุษย์กับโลกของผีซ้อนทับกันอยู่และมีความเกี่ยวข้องกัน โดยเชื่อว่า ผีมีอยู่ในทุกหนแห่ง ชาวล้านนาจึงแบ่งผีออกเป็นผีดีและผีร้าย โดยผีดีจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์ คือ คอยให้การปกป้องคุ้มครอง พิทักษ์รักษา หรืออำนวยความสะดวกดีให้แก่มนุษย์ ส่วนผีร้ายจะไม่มีที่อยูเป็น หลักแหล่งและจะรอ ขอส่วนบุญทั่วไป

คำานามล้านนาที่ปรากฏกลุ่มผีดีที่ปกป้องคุ้มครองพิทักษ์รักษา หรืออำนวยความสะดวกดีให้แก่ ชาวล้านนา ทั้งในเมือง หมู่บ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองฝาย ป่า ภูเขา และในบ้านเรือน ดังตัวอย่าง คำว่า “ผีปู่แสะย่าแสะ” เดิมเป็นผีที่ดูแลรักษาในเมืองเชียงใหม่ แต่ต่อมาผีปู่แสะย่าแสะดูแลเฉพาะเขต นอกเมือง เพราะมีผีตนอื่นดูแลเขตในเมืองเชียงใหม่อยู่แล้ว นอกจากผีปู่แสะย่าแสะที่ดูแลรักษา เมืองเชียงใหม่แล้ว ยังมี “ผีเซนเมือง” “เลื้อเมือง” ที่คอยปกป้องคุ้มครองเมืองในล้านนาด้วย

นอกจากนี้ ผีที่ปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้าน ยังปรากฏให้เห็นในคำานามล้านนา คำว่า “ผีบ้าน” “เลื้อบ้าน” และ “ผีเซนบ้าน” หมายถึง ผีประจำหมู่บ้าน หรือผีที่มีหน้าที่ดูแลรักษาหมู่บ้านให้เกิด ความปกติสุขของคนในหมู่บ้าน ผีกลุ่มนี้อาจเป็นวิรบุรุษของคนในหมู่บ้านเมื่อเสียชีวิต ดวงวิญญาณจะ กลับมาปกป้องคุ้มครองหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะสร้างศาล เรียกว่า “หอเลื้อบ้าน” หรือ “ตูปผีเลื้อบ้าน” ซึ่งจะเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณดังกล่าว

สำหรับผีที่ดูแลรักษาทุ่งนา ได้แก่ “ผีน้า” “เลือน้า” เป็นผีที่ดูแลรักษาทุ่งนาให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ กล่าวคือ ก่อนทำนาและหลังทำนาเสร็จ ชาวนาจะต้องทำพิธีบอกกล่าวหรือเลี้ยงผีน้า หรือเลี้ยงเลือน้า เพื่ออำนวยความสะดวกให้การทำงานได้ผลผลิตมาก และปราศจากอุปสรรคในการทำนา ผีที่ดูแลรักษาแม่น้ำลำธาร เหมือนผาย ได้แก่ “ผีขุนน้ำ” “เลือน้ำ” เป็นผีที่คอยดูแลรักษาแม่น้ำ ลำธาร เหมือนผายให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้ชาวล้านนาได้นำน้ำไปทำการเกษตร ผีที่ดูแลรักษาป่าเขา ได้แก่ “ผีดอน” “ผีตอย” “ผีนางไม้” “ผีมะลางดง” “ผีดง” “ผีโป่ง” “ผีโป่งค่าง” เป็นผีที่อยู่ตามป่า หรือภูเขา เช่น ผีนางไม้ จะคอยดูแลรักษาต้นไม้ขนาดใหญ่ ผีโป่ง จะสิงสถิตอยู่ตามดินโป่ง เป็นต้น ผีที่ดูแลรักษาบ้านเรือนและคนที่อยู่อาศัยในบ้าน ได้แก่ “ผีปู้ยา” “ด้า” “ปู่เถนยาเถน” “ปู้ยา” “ปู้ยาตายาย” และ “ผีด้า” เป็นผีบรรพบุรุษของชาวล้านนา มีหน้าที่คอยดูแลรักษาลูกหลาน ผีปู้ยาจะอาศัยอยู่ที่บ้านต้นตระกูลของฝ่ายหญิงเรียกว่า บ้านเก๊าผี หรือ “เค๊าผี” เนื่องจากผีปู้ยาสืบสายตระกูลมาจากทางแม่ แต่ละปีที่บ้านเก๊าผีจะจัดพิธีเลี้ยง ผีปู้ยา ลูกหลานในตระกูลจะช่วยกันเตรียมอาหาร โดยทั่วไปนิยมเลี้ยงด้วยไก่และสุรา เมื่อทำพิธีเลี้ยงผีปู้ยาเสร็จแล้วก็จะนำไก่มาทำอาหารรับประทานกัน ชาวล้านนาเชื่อว่า ผีปู้ยาจะคุ้มครองลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข แต่ถ้าลูกหลานคนใดทำผิดผี เช่น มีการแตงเนื้อต้องตัวกันก่อนที่จะทำพิธีแต่งงาน หรือหลังแต่งงาน โดยไม่ทำพิธีบอกกล่าวหรือเลี้ยง ผีปู้ยาก่อน ผีปู้ยาจะโกรธและทำให้ลูกหลานเจ็บป่วยได้ ลูกหลานก็จะต้องทำพิธีขอขมา เลี้ยงผีปู้ยา จึงจะหายจากอาการเจ็บป่วย เป็นต้น

ค่านามล้านน่ายังสะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับกลุ่มผีร้ายเห็นได้จากคำว่า “ผีตามอย” “ผีตาวัน” เป็นผีที่ให้โทษแก่ร่างกายมนุษย์ เช่น สะกดจิต ทำให้ปวดหัว “ผีตายกลม” “ผีตายพราย” “ผีตายโหง” “พราย” “ผีพราย” เป็นผีที่ตายผิดธรรมชาติ เช่น ตายโดยอุบัติเหตุหรือตายจากการคลอดลูก “ผีกละ” “ผีกละหงอน” “สือ” เป็นผีที่ชอบกินของดิบคาว “ผีปกกะโหล้ง” “ผีโพรง” “ผีโพรงดง” เป็นผีที่อยู่ในป่าส่วนผี “ผีวิสาท” “ผีเผต (เปรต)” เป็นผีที่ขอส่วนบุญ ผีร้ายตามความเชื่อของชาวล้านนา คือ ผีที่ไม่มีที่สิงสถิต จะคอยหลอกหลอนผู้คนให้เกิด ความกลัว และชาวล้านน่ายังเชื่อว่าผีเหล่านี้จะปรากฏตัวเพื่อขอส่วนบุญและสั่งสมบุญให้สามารถไปเกิดใหม่ได้

1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม ชาวล้านนามีพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพิธีกรรมของชาวล้านนาแบ่งออกเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับงานมงคล และพิธีกรรมเกี่ยวกับงานอวมงคล

ค่านามล้านน่ายังสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวกับงานมงคลของชาวล้านนา ดังจะเห็นได้จากคำว่า “กินอ้อ” หรือ “อ้อว่า” เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อว่า ใครก็ตามที่ได้ผ่านพิธีกินอ้อ (พิธีกินน้ำผึ้งที่ใส่น้ำทอนอ้อ) แล้วจะทำให้ความจำดีขึ้น และเรียนหนังสือเก่ง ดังตัวอย่าง ในสมัยก่อนผู้ที่จะเป็นช่างขอนอกจากจะเสียดีแล้ว ต้องเป็นคนฉลาดมีปฏิภาณไหวพริบดี สามารถตอบโต้คารมกับช่างขออีกฝ่ายหนึ่งได้ ทั้งนี้ผู้ที่เป็ช่างขอจะต้องกินอ้อให้ครบทั้ง 4 อย่าง ได้แก่ อ้อผญา กินเพื่อให้มีสติ ปัญญาเฉลียวฉลาด อ้อมหาเสน่ห์ กินเพื่อให้มีเสน่ห์ ถูกตาต้องใจผู้ที่พบเห็น มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า อ้ออำนาจ อ้อจำ หรืออ้ออาจินจำ เมื่อกินแล้วทำให้มีความจำเป็นเลิศ ไม่หลงลืม อ้อพูด หรืออ้อว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับวาทศิลป์ มีสำนวน คารมคมคาย พูดเก่ง พูดคล่อง ฟังแล้วชวนประทับใจ (คนอง วังผายแก้ว,

นอกจากพิธีกรรมกินอ้อแล้วยังปรากฏคำว่า “ขันเสรี” “ขันสะหรี” “โบศรี” คือ ภาชนะใส่เครื่องสังเวยสำหรับพิธีเรียกขวัญ กล่าวคือ ชาวล้านนาใช้ภาชนะดังกล่าวประกอบพิธีเรียกขวัญของคน ที่หนีหายและเพื่อเสริมกำลังใจให้เข้มแข็ง

นอกจากนี้ คำานมล้านนายังปรากฏคำที่แสดงให้เห็นถึงพิธีกรรมอวมงคล เช่น “ข้าวเหล็ก ข้าวทอง” “ตัดพราย” “ถอนดินเสา” “ไฟยาม” “ส่งซิด” “ส่งเคราะห์” “ส่งถน” “สังคะ” “หมอสั่งซิด” คำานมล้านนาข้างต้น เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย เช่น พิธีกรรมตัดพราย เป็นพิธีที่ใช้ในกรณีที่มีคนในครอบครัวถึงแก่กรรม หรือการตายผิดปกติ เพื่อเป็นการไม่ให้วิญญาณผู้ตายมารบกวนทำอันตรายแก่คนในครอบครัว หรือเพื่อไม่ให้เกิดการตายแบบผิดธรรมชาติขึ้นกับครอบครัวอีก จึงมีพิธีการตัดพรายขึ้นในวันที่จะมาปนกิจศพผู้ตาย ญาติจะเชิญผู้ทำพิธีมาทำพิธีตัด โดยทำพิธีนอกบ้านก่อนที่จะเคลื่อนศพผู้ตายไปยังสุสาน

1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม เมื่อจะประกอบพิธีต่าง ๆ ทั้งงานมงคล หรืองานอวมงคล จะต้องหาฤกษ์ยามในการประกอบพิธี โดยจะให้พระหรือผู้ที่มีความรู้ด้านฤกษ์ยามเป็นผู้กำหนดฤกษ์ยามให้ ซึ่งแต่ละพิธีจะมีฤกษ์ยามที่เหมาะสมแตกต่างกันไป

คำานมล้านนาสะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามที่เหมาะสมกับการจัดงานมงคลของชาวล้านนา เห็นได้จากคำว่า “พระญาวัน” หรือ “วันพระญาวัน” คือ วันที่สามต่อจากวันสังขานล่อง และวันเนาของประเพณีปีใหม่เมือง หรือวัน “สงกรานต์” ในล้านนาถือเป็น วันเถลิงศก เปลี่ยนศักราช เริ่มต้นปีใหม่ ในวันนี้ตอนเช้าจะมีการทำบุญทางศาสนา และอุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับ เรียกว่า ทานขันข้าว หรือทานกั๊วะข้าว จากนั้นนำตุ๊กหรือธงกระดาษปักลงบนกองเจดีย์ทราย โดยบนตุ๊กจะมี รูปปั้นกษัตริย์ล้านนา หรือ “ตัวเพ็ง” ประดับอยู่ ได้แก่ “ใจี” (ขวด) “เป้า” (ฉลุ) “ยี่” (ขาล) “เหม้า” (เถาะ) “สี” (มะโรง) “ไล่” (มะเส็ง) “ชะง้า” (มะเมีย) “เม็ด” (มะแม) “สัน” (วอก) “เร้า” (ระกา) “เล็ด” (จอก) “ไก่” (ช้าง) หลังจากปักตุ๊กหรือธงเสร็จก็มีพิธีเวียนทานเจดีย์ทราย ถวายข้อตุงปีใหม่ และ ฟังเทศนาธรรมอาวาสสี่ปีใหม่ ช่วงบ่ายเป็นพิธีดำหัว เพื่อขอขมาคนเฒ่าคนแก่ พ่อแม่ ครูอาจารย์ ไป สรงน้ำพระพุทธรูป เจดีย์ วันนี้ชาวล้านนาจะทัดดอกไม้นามปี เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลแก่ชีวิต (สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2555ค)

หลังจากวันพระญาวันก็เข้าสู่วันที่สี่ของประเพณีปีใหม่เมือง ชาวล้านนาเรียกวันนี้ว่า “วันปากปี” ถือเป็นวันแรกของปี วันนี้ชาวล้านนานิยมกินแกงขนุน เพราะเชื่อว่าจะหนุนชีวิตให้เจริญก้าวหน้า ช่วงสายชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่ไ้บ้าน (กลางหมู่บ้าน) เพื่อทำบุญเสาไ้บ้าน หรือส่งเคราะห์บ้าน บางแห่งอาจจะต๋อด้วยพิธีสืบชะตาหมู่บ้าน และพากันไปขมาคารวะ คำหัว พระเถระผู้ใหญ่ตามวัดต่าง ๆ ในตอนค่ำของวันนี้จะมีการบูชาเทียน สืบชะตา ลอดเคราะห์ รับโชค เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลแก่ครอบครัว (สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555ข, สื่อบอนไลน์)

หลังจากวันปากปี ชาวล้านนาก็มี “วันปากเดือน” และวัน “ปากวัน” ตามลำดับ คือ

วันที่ใช้เดินทางไปสรงน้ำพระธาตุเจดีย์ หรือเดินทางไปคำหัวญาติผู้ใหญ่ที่อยู่ห่างไกล และใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวในช่วงปีใหม่ เป็นช่วงที่หยุดจากภาระหน้าที่การทำงาน ช่วงนี้พระสงฆ์ สามเณร จะพากันไปคำหัวพระเถระผู้ใหญ่ตามวัดต่าง ๆ พร้อมคณะศรัทธา อาจจะเดินไปกันเป็นหมู่คณะ หรือนั่งรถไปในที่ไกล ๆ โดยมีของคำหัวและน้ำส้มป่อย ใส่สะหลุงหรือขันไปคารวะหัววัดต่าง ๆ ชาวล้านนาเรียกว่า หัววัดเต็งกัน คือวัดที่มีความสัมพันธ์และเคารพนับถือกัน (สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2555ก)

นอกจากนี้ ฤกษ์ยามมงคลที่ปรากฏในค่านามล้านนา ยังมีคำว่า “วันเข้าขึ้นหลอง” “วันนันทาติ” เป็นวันที่เหมาะแก่การนำข้าวขึ้นเก็บในยุ้ง “วันข้างดินออก” เป็นวันที่ควรทำการเพาะปลูก “วันไชยฤกษ์” เป็นวันที่เหมาะแก่การมงคล “วันไชยาคติ” เป็นวันที่ควรสร้างหรือทำความสะอาดอาคาร “วันบุญนาติ” เป็นวันที่ควรแก่การสร้างหรือทำสิ่งที่ดีงามต่าง ๆ ฤกษ์ยามเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นฤกษ์ยามที่ควรดำเนินกิจกรรมมงคลต่าง ๆ

นอกจากฤกษ์ยามมงคลข้างต้น ชาวล้านนายังมีฤกษ์ยามอวมงคลที่ไม่ควรจัดพิธี หรือจัดงาน ดังปรากฏในค่านามล้านนา เช่น “วันขั่วไ้” เป็นวันที่ไม่ควรไปค้าขาย “วันไ้ไฟหลวง” เป็นวันที่ห้ามปลูกเรือน ปลูกข้าว ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน หรือบวช “วันค้ำมวย” “วันจุม” “วันขอมเสีย” “วันป่วยพ่อเรือนแม่เรือน” เป็นวันที่ห้ามทำการมงคลหรือกิจกรรมต่าง ๆ ฤกษ์ยามเหล่านี้ชาวล้านนาเชื่อว่าหากประกอบพิธี หรือจัดงาน จะเกิดความไม่เป็นมงคลกับครอบครัว หรือผู้จัดงาน

1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ดังปรากฏในค่านามล้านนา “จักคาคทือเดือน” “กบกินเดือน” “เดือนทือ” ชาวล้านนามีความเชื่อว่า การเกิดปรากฏการณ์ จักคาคทือเดือน หรือจันทรคราสเป็นสิ่งที่ไม่เป็นมงคล เนื่องจากเจมิตของโลกที่ดับดวงจันทร์เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งไม่ดี เมื่อเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวขึ้น ชาวล้านนามักจะตีกลอง ยิงปืน หรือจุดประทัด เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีให้ออกไป อีกนัยหนึ่งมีความเชื่อว่า เจมิตของโลกที่ดับดวงจันทร์เป็นสัญลักษณ์ของราหูที่จะกลืนกินดวงจันทร์ ชาวล้านนาจึงยิงปืน จุดประทัดให้เกิดเสียงดัง เพื่อให้ราหูตกใจและคายดวงจันทร์ออกมา

2. โลกทัศน์ด้านศาสนา

พุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนล้านนา ประมาณ พ.ศ. 1181 (มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น 2554) ชาวล้านนาส่วนใหญ่จึงเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา และนับถือพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

ค่านามล้านนาสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ด้านศาสนา เห็นได้จากคำว่า “แก้วทั้งสาม” หรือพระรัตนตรัย ประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีคำที่แสดงให้เห็นถึงพระพุทธหรือพระพุทธเจ้า ได้แก่ คำว่า “พระเจ้า” อีกทั้งยังมีคำว่า “พระแก้ว” “พระแก้วบัวรด” “พระเจ้าพระจอม” หมายถึง พระพุทธรูป ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าอีกด้วย

พุทธศาสนามีหลักที่ใช้ยึดถือปฏิบัติ เรียกว่า หลักธรรม หรือพระธรรม เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปรากฏให้เห็นในค่านามล้านนา ได้แก่ คำว่า “อัมม” สำหรับค่านามล้านนาที่หมายถึงพระสงฆ์หรือสาวกของพระพุทธเจ้า ปรากฏให้เห็นในค่านามล้านนา เช่น คำว่า “ทุเจ้า” “ทุเจ้าพระนาย”

เป็นต้น

ด้วยเหตุที่ชาวล้านนามีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา จึงมีการทำนุบำรุง พุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากคำว่า “ไม้ค้ำศรี” หรือไม้ที่ใช้ค้ำต้นโพธิ์ ชาวล้านนาจะถวายไม้ค้ำศรีในเทศกาลสงกรานต์เพราะเชื่อว่าเป็นการค้ำชูพุทธศาสนา

3. โลกทัศน์ด้านประเพณี

ประเพณีของชาวล้านนาเป็นสิ่งที่ยึดถือสืบต่อกันมาจนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ชาวล้านนาจึงผนวกประเพณีกับพุทธศาสนาเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน

ค่านามล้านนาสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ด้านประเพณีของชาวล้านนา เห็นได้จาก คำว่า “เสาอินทขิล” “สายตือเอง” เป็นประเพณีสักการบูชาเสาหลักเมืองเชียงใหม่ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและเพื่อความป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่สักการบูชา รวมทั้งผู้ที่ทำการเกษตร ในงานดังกล่าวจะอัญเชิญพระเจ้าฝนแสนห่า ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่บันดาลให้ฝนตกมาเป็นประธานในขบวนแห่ และมีการสวดคาถาอินทขิลด้วยชาวเชียงใหม่จะทำพิธีบูชาอินทขิลในช่วงปลายเดือน 8 เหนือ ถึงเดือน 9 เหนือ (เดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน) โดยเริ่มในวันแรม 3 ค่ำ เดือน 8 เหนือ เรียกว่า วันเข้าอินทขิล การเข้าอินทขิลจะมีไปจนถึงในวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 เหนือ ซึ่งเป็นวันออกอินทขิล จึงเรียกว่า เดือน 8 เหนือเข้าเดือน 9 เหนือออก (พระธรรมดิลก 2538)

ประเพณีทางพุทธศาสนาของชาวล้านนา ยังปรากฏให้เห็นในค่านามล้านนา เช่น คำว่า “กวยสลาก” หรือตะกร้าบรรจุเครื่องไทยทานในงานทำบุญสลากกัถ “สลากขอ” เป็นเครื่องไทยทานในงานทำบุญสลากกัถซึ่งระบุบัญชีสิ่งของเป็นกวีนิพนธ์ “สลากปัญหา” เป็นเครื่องไทยทานในงานทำบุญสลากกัถ ซึ่งแต่งปัญหาให้พระที่จับสลากได้ เป็นต้น โดยประเพณีสลากกัถจะจัดในช่วงเดือน 6 เหนือ จนถึงเดือน 8 เหนือ (เดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม) ซึ่งเป็นช่วงที่มีผลไม้อุดมสมบูรณ์ เพื่อนำผลไม้และอาหารไปใส่ในกวยสลากถวายพระสงฆ์ที่นิมนต์มาจากวัดต่าง ๆ

โลกทัศน์ด้านขนานและการปกครอง

ค่านามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง สะท้อนโลกทัศน์ด้านขนานและการปกครองของชาวล้านนา ดังนี้

1. โลกทัศน์ด้านขนาน

โลกทัศน์ด้านขนานของชาวล้านนา ประกอบด้วย ขนชั้นปกครอง และชนชั้นถูกปกครอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ขนชั้นปกครอง ชาวล้านนาแบ่งชนชั้นปกครองออกเป็น 2 ขนชั้น คือ ขนชั้นกษัตริย์ และชนชั้นขุนนาง ดังนี้ ค่านามล้านนาปรากฏคำที่แสดงถึงชนชั้นกษัตริย์ ดังเห็นได้จากคำว่า “ขุนหอคำ”

“จอมเมือง” “เจ้า” “เจ้ามหาชีวิต” “เจ้าลุ่มฟ้า” “เจ้าหอคำ” “เจ้าเหนือหัว” “ท้าว” “พระญา” “พระญาจ๊ก” “พ่อเจ้าชีวิต” “พ่อเจ้าเหนือหัว” “ภยา” กษัตริย์ล้านนาในอดีตมีแนวทางในการปกครองโดยเน้นคำสอนให้นายและไพร่รู้จักสถานะตนเอง และปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานะ หลังจากนั้นมีการพัฒนาระบบการปกครองโดยยึดแนวคิดธรรมราชา คือ แนวคิดที่เน้นความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม (สรสวดี อ่องสกุล, 2557, หน้า 185-187)

นอกจากชนชั้นกษัตริย์ ล้านนายังมีชนชั้นขุนนางที่คอยช่วยเหลืองานของกษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากคำนำมัลลันนา คำว่า “ขุนแขกใช้” “ขุนใช้” “ล่ามแขก” เป็นตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่ในด้านการทูตหรือล่าม “นายเกิน” เป็นตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่เก็บภาษีการค้า “จำกวาน” “จำคนโท” “จำใช้กวาน” “จำเมือง” “จำแล้” เป็นตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาตัดสินคดี การตัดสินโทษ หรือคุมตัวนักโทษ “เจ้าทပ်” “เจ้าพัน” “เจ้าแสน” “เจ้าหมื่น” เป็นตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่บังคับบัญชาทหารหรือกองทัพบ “ขุนพื่อน” เป็นตำแหน่งขุนนางที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการพื่อนรำ “ขุนต่างประเทศ” “ขุนต่างเมือง” “ขุนแต่งเมือง” “เจ้าแสนเมือง” “หมื่นดั่งนคร” เป็นตำแหน่งขุนนางที่กษัตริย์ส่งไปปกครองเมืองบริวารหรือเมืองประเทศราช “เสนาเค้า” เป็นตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่และเป็นประธานคณะขุนนาง “แก่บ้าน” “จำบ้าน” “นายกวันบ้าน” “นายแขวง” “นายบ้าน” เป็นตำแหน่งของขุนนางที่ดูแลปกครองในระดับหมู่บ้าน “ขุนเมือง” “นายเมือง” เป็นตำแหน่งของขุนนางที่ดูแลปกครองในระดับเมือง “ขุนเลียบ” เป็นตำแหน่งขุนนางผู้ตรวจตรากิจการต่าง ๆ เป็นต้น

1.2 ชนชั้นถูกปกครอง สังคมล้านนามีชนชั้นต่ำสุดในสังคม คือ ทาส หรือ ข้า มีฐานะเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของนายเงิน ข้าทาสบริวารของชนชั้นปกครองในล้านนาแบ่งออกเป็นหลายประเภท ดังปรากฏในคำนำมัลลันนา เช่น คำว่า “ซี้ซ้า” คือ ทาส บริวาร บ่าว “ซ้าบวคคตคน” หมายถึง ทาสที่มีสังกัด เช่น ข้าวัด หรือทาสที่ดูแลวัด รวมไปถึงทาสที่มีสังกัดมูลนาย ล้านนาในอดีตมีการซื้อขายทาสเพื่อเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้านาย หรือไพร่ผู้มีฐานะ ดังที่ สรสวดี อ่องสกุล (2557 : 501-502) ได้กล่าวไว้ว่า ความต้องการแรงงานทำให้การซื้อขายทาสมีอยู่ทั่วไป โดยให้ทำหลักฐานการซื้อขายและชำระเงิน ณ ที่ว่าการเมือง ความต้องการแรงงานทาสจึงเกิดการลักพาทาสหลบหนีจากนายเงินไปขายที่เมืองอื่น นอกจากนี้ชนชั้นถูกปกครองยังรวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ล้านนา ดังปรากฏในคำนำมัลลันนา เช่น คำว่า “ชะเมต (ขมุ)” “ยอง” “โยนกะ (ขวน)” “ลวะ” “ลือซอ” “ลือ” “ลือเมืองห่อ” “อาหม” (ไทยใหญ่)” เป็นต้น

2. โลกทัศน์ด้านการปกครอง

อาณาจักรล้านนามีเมืองราชธานีเป็นศูนย์กลาง และมีหัวเมืองขึ้นเป็นบริวารตั้งอยู่โดยรอบ อาณาจักรล้านนาจึงแบ่งเขตการปกครองเป็น 3 บริเวณ ได้แก่ บริเวณเมืองราชธานี บริเวณเมืองข้าหลวง และบริเวณเมืองประเทศราช ดังนี้

เมืองราชธานีของอาณาจักรล้านนาในอดีตถูกสร้างขึ้นในสมัยพญามังราย ราชวงศ์มังราย คือ

“นพบุรี” “นพทิล” หรือ “เชียงใหม่” มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครองโดยตรง บริเวณเมืองราชธานีถือเป็นแกนกลางของอาณาจักรล้านนา ตั้งอยู่บริเวณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ในลุ่มน้ำปิง ซึ่งมีขนาดใหญ่กว้างที่สุดในอาณาจักร และมีความอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกข้าวได้มาก นอกจากนั้นบริเวณเมืองราชธานียังสามารถติดต่อค้าขายกับหัวเมืองทางใต้ได้อย่างสะดวก เมืองราชธานีจึงมีฐานะเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญของอาณาจักร ทำให้เป็นแหล่งดึงดูดความมั่นคงได้มากกว่าบริเวณส่วนอื่นของอาณาจักร (สร้อยดี อ่องสกุล 2557 : 191)

เมืองข้าหลวงเป็นเมืองที่มีความสำคัญน้อยกว่าเมืองราชธานีปกครองโดยเจ้านายเชื้อพระวงศ์ หรือขุนนางข้าราชการ เป็นเมืองที่อยู่ถัดออกไปจากเมืองราชธานี เช่น “โยนกนคระ” หรือ “เชียงแสน” เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางการค้าขายด้วยทำเลที่อยู่ติดกับลำน้ำโขงทำให้สะดวกต่อการลำเลียงสินค้า นอกจากนั้นยังมี “ฝาง” เป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งที่อยู่ทางตอนเหนือของเชียงใหม่

เมืองประเทศราช หรือ “ลูกเมือง” มีปรากฏในค่านามล้านนา เช่น คำว่า “เมืองขอก” “เมืองเขม” “ยวม” เป็นเมืองที่อยู่ห่างไกลจากราชธานี กษัตริย์จะให้เจ้าเมืองปกครองตนเองตามประเพณีท้องถิ่น และสามารถสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองตามสายสกุลวงศ์ได้ แต่เจ้าเมืองประเทศราชต้องยอมรับฐานะที่เหนือกว่าของเมืองราชธานี โดยต้องส่งบรรณาการมาให้เมืองราชธานี และแสดงความภักดีโดยการตั้งน้ำสาบาน

โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิต

ค่านามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง สะท้อนโลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ เครื่องอาศัยเลี้ยงชีพ การประกอบอาชีพ และศิลปะ ดังนี้

1. โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับภูมิศาสตร์

โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ของชาวล้านนา ประกอบด้วย ภูเขา และแหล่งน้ำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ภูเขา ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของล้านนาต่างจากภูมิภาคอื่นของไทยอย่างเช่น ในเขตภาคกลางจะเป็นพื้นที่ราบลุ่มกว้าง ส่วนภาคเหนือ ภูมิประเทศจะเป็นเทือกเขาสูงที่ต่อเนื่องมาจากเทือกเขาหิมาลัยและเทือกเขาในแคว้นยูนนานของจีน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและหุบเขา มีที่ราบเพียงหนึ่งในสี่ของพื้นที่ทั้งหมด ลักษณะทิวเขาในภาคเหนือเป็นแนวยาวขนานกันเป็นส่วนใหญ่ในทิศเหนือ-ใต้ ได้แก่ ทิวเขาแดนลาวอยู่ทางเหนือสุด ทิวเขาถนนธงชัยอยู่ทางตะวันออก ทิวเขาผีปันน้ำอยู่ทางตอนกลางของภาค และทิวเขาหลวงพระบางอยู่ทางตะวันออกของภาค (สร้อยดี อ่องสกุล 2557 : 30)

ลักษณะภูมิประเทศที่มีแนวเขาทอดตัวยาวจากเหนือลงใต้จะมี “รอมดอย” หรือที่ราบแอ่งระหว่างหุบเขา บริเวณนี้จะมีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติทั้งพืชและแร่ธาตุ เกิดจากการชะล้างของน้ำฝนจากยอดดอย หรือ “จอมดอย” ไหลลงมาทับถมกัน ดังจะเห็นได้จากการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือ มักจะเลือกตั้งถิ่นฐานในที่ราบแอ่งระหว่างหุบเขาเพื่อทำการเกษตร

จึงถือว่าเป็นข้อได้เปรียบทางภูมิศาสตร์อีกประการหนึ่ง

1.2 แหล่งน้ำ น้ำถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์ บริเวณภาคเหนือเป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำหลายสาย โดยแบ่งน้ำออกเป็น 3 ทาง แม่น้ำส่วนใหญ่ไหลลงทางใต้ คือ น้ำปิง วัง ยม และน่าน เป็นสาขาสำคัญของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำทางทิศตะวันตกของภาค คือ แม่น้ำเมย หรือ “เมย” แม่น้ำปาย แม่น้ำยวม ไหลสู่แม่น้ำสาละวิน ส่วนแม่น้ำทางตอนบนคือแม่น้ำกก แม่น้ำอิง แม่น้ำฝาง แม่น้ำลาว ไหลสู่แม่น้ำโขง หรือ “แม่โขง” ตามภาษาถิ่นล้านนา (สรสวดี อ่องสกุล, 2557, หน้า 30)

โขง หรือ “แม่โขง” ถือว่ามีความสำคัญของผู้คนในแถบจังหวัดเชียงรายเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นสายน้ำสามแผ่นดินที่มีเขตเชื่อมต่อระหว่างประเทศ คือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ซึ่งมีความสำคัญในการค้าขายกับไทยมาตั้งแต่อดีต แม่น้ำโขงเป็นเขตแดนธรรมชาติ และยังเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างคนทั้งสามประเทศ แม่น้ำโขงจึงมีชื่อที่ได้มาจากความสำคัญและความผูกพันระหว่างคนและสายน้ำของชาวล้านนา ดังจากเห็นได้จากคำนามล้านนาที่ปรากฏ คำว่า “ของแก้ว” หมายถึง แม่น้ำโขงอันมีคุณค่าดุจแก้วมณี

2. โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับเครื่องอาศัยเลี้ยงชีพ

โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับเครื่องอาศัยเลี้ยงชีพของชาวล้านนา ประกอบด้วย อาหาร การแต่งกาย เครื่องอุปโภค และที่อยู่อาศัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 อาหาร ชาวล้านนามีกรรมวิธีในการปรุงอาหารหลายรูปแบบ เช่น แกง คั่ว จอ เจียว ต้ม ยำ นึ่ง น้ำพริก มอบ ลาบ ส้า อ้อก แอ็บ อูก ชุ่ม หมักตอง และเคี้ยว (สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550) ลักษณะกรรมวิธีในการปรุงอาหารประเภทต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการปรุงอาหาร และวิถีชีวิตของชาวล้านนา

อาหารของชาวล้านนามักใช้กรรมวิธีในการปรุงอาหารแบบแกง ซึ่งเป็นอาหารประเภทน้ำ ที่มีปริมาณน้ำอยู่ในระดับใกล้เคียงกับส่วนผสมต่าง ๆ ในหม้อ มีวิธีการทำ โดยใส่น้ำพอกเดือด ใส่เครื่องปรุง และใส่วัตถุดิบหลักที่ต้องการแกงตามลำดับ เช่น “แกงกระด้าง” “แกงเข้าข้าว” “แกงเข้าเปื้อน” “แกงน้ำเงี้ยว” “แกงหลาม” “แกงอ่อม” การทำอาหารประเภทแกงในล้านนายังเป็นวิธีที่สามารถทำให้อาหารที่เสียแล้วสามารถนำกลับมารับประทานใหม่ได้ เรียกว่า “แกงโฮะ” ชาวล้านนามีภูมิปัญญาการถนอมอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ โดยการนำอาหารที่เน่าเสียแล้วมาปรุงใหม่ โดยใช้ “แกงฮังเล” เป็นวัตถุดิบหลัก ซึ่งนิยมทำกันในช่วงเทศกาลงานบุญต่าง ๆ

การปรุงอาหารของชาวล้านนาจะเน้นผักเป็นหลัก หรือหากไม่มีผักในการประกอบอาหารก็จะนิยมนำผักมาเป็นเครื่องเคียง อาหารที่มีผักเป็นวัตถุดิบหลัก เช่น “แกงแค” หรือแกงแค เป็นแกงที่ประกอบด้วยผักหลายชนิดเช่น ผักตำลึง ผักชะอม ใบชะพลู ผักชีฝรั่ง มะเขือพวง ผักเผ็ด ดอกแค และมีเนื้อสัตว์เป็นส่วนผสม มักเรียกชื่อแกงแคตามชนิดของเนื้อสัตว์ที่นำมาเป็นส่วนผสมนั้น เช่น แกงแคไก่ แกงแคกบ แกงแคปลาแห้ง เป็นต้น

สำหรับกรรมวิธีในการปรุงอาหารแบบ “ข่อ” หรือจ่อ หมายถึง วิธีปรุงอาหารที่ใช้ผักกาดหรือ

ผักอื่นบางชนิดต้มโดยไม่ใช้น้ำมาก จะใส่กระดูกหมู เต็มมะขามเปียกและรสหวานเล็กน้อยอาหารที่นิยมทำ คือ “ผักกาดข่อ” “ผักข่อ” เป็นต้น

ชาวล้านน่ายังมีกรรมวิธีในการปรุงอาหารแบบหมักดอง อาหารประเภทนี้จะมีรสเปรี้ยวเป็นหลัก วัตถุดิบอาจเป็นผัก หรือเนื้อสัตว์ก็ได้ เช่น “ซัปลามขม” “ซัปลาทัก” “ซัปลาหลิ้า” “ซันส้ม” “ซันโอ” นอกจากนี้ ชาวล้านน่ายังนิยมรับประทานน้ำพริก ดังปรากฏในคำนามล้านนา เช่น คำว่า “น้ำพริกน้ำปู” “น้ำพริกน้ำผัก” เป็นต้น

2.2 การแต่งกาย ชาวล้านนามีวัฒนธรรมการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของ ชาวล้านนาในอดีตนิยมนำฝ้ายมาทอเป็นผ้า โดยการแต่งกายของชายและหญิงในล้านนาจะมีความแตกต่างกัน

การแต่งกายของชาวล้านนา ชายจะนุ่งกางเกงขายาวแบบ 3 ส่วน เรียกว่า เตี่ยว หรือเตี่ยวสะดอ ทำจากผ้าฝ้าย ย้อมสีน้ำเงินหรือสีดำ นิยมสวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม แขนสั้น แบบผ่าอก ติดกระดุม 5 เม็ด สีนํ้าเงินหรือสีดำ เช่นเดียวกัน เรียกว่า เสื้อม่อฮ่อม (สุพรรณิ ปูนะอุต, 2554, สื่อออนไลน์) นอกจากนี้ยังนิยมใส่ “ผ้าพอกหัว” “ผ้าพันหัว” “ผ้าหัว” หรือผ้าที่ใช้พันรอบหัวด้วย

การแต่งกายของหญิงล้านนาก็จะนิยมนุ่ง “ผ้าสัน” หรือผ้าถุงยาวเกือบถึงตาตุ่ม ซึ่งมีความประณีตงดงาม และมีลวดลายที่หลากหลาย ดังปรากฏในคำนามล้านนา เช่น คำว่า “ลั่นคำเคิบ” “ลั่นเชียงแสน” “ลั่นต๋อติ่นต๋อเอว” “ลั่นตา” “ลั่นตาบ้านาว” “ลั่นน่าน” “ลั่นปล้อง” “ลั่นมาน” “ลั่นยกดอก” “ลั่นหมาแย่ง” “ลั่นแหล่” “ลั่นไหม” “ลั่นไหมคำ” เป็นต้น ส่วนเสื้อจะเป็นเสื้อคอกลม มีสีสัน ลวดลายสวยงามเช่นเดียวกัน สำหรับเครื่องประดับของหญิงล้านนาเป็นสิ่งที่แสดงถึงฐานะทางสังคม เช่น “กระจอนหู” “ว้องคอ (เครื่องประดับคอของชาวล้านนา)” เป็นต้น ชาวล้านนาถือว่าการแต่งกายเป็นเรื่องสำคัญ จึงมีสุภาษิตล้านนากล่าวถึงการแต่งกายว่า “ตึกบ่ได้กิน บ่มีไผตามไฟส่องต้องตึกบ่ได้นุ่งได้ย่อง ปั่นอดูแควน” หมายถึง ลำบากไม่มีจะกินคนไม่รู้ ลำบากเพราะไม่มีอะไรมาแต่งตัวญาติพี่น้องดูถูกเอาได้ (สุพรรณิ ปูนะอุต, 2554)

2.3 เครื่องอุปโภค ชาวล้านนาเป็นกลุ่มคนที่มีความเรียบง่ายในการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นการคมนาคม การใช้เครื่องมือประกอบการดำรงชีพ ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวล้านนา ล้านนาในอดีตมีการคมนาคมที่ลำบาก เนื่องจากขาดความเจริญ เส้นทางคมนาคม พาหนะที่ได้รับความนิยมในการคมนาคมทางบก ได้แก่ “จัวล้อ (เกวียนเทียมวัว)” “รถม้า” ชาวล้านนาจึงให้ความสำคัญกับสัตว์ที่ใช้เป็นพาหนะ เช่น วัว ควาย ม้า สำหรับคนที่มีฐานะจะเลี้ยงม้าเพื่อใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง ส่วน วัว และควาย จะเลี้ยงไว้ทำการเกษตร เช่น ไถนา หรือใช้เทียมเกวียนเพื่อขนผลผลิตทางการเกษตร

ด้านเครื่องมือประกอบอาชีพของชาวล้านนา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เครื่องมือสำหรับจับสัตว์น้ำ และเครื่องมือสำหรับจับสัตว์บก เครื่องมือสำหรับจับสัตว์น้ำของชาวล้านนาที่ปรากฏในคำนามล้านนา ได้แก่ “เบ็ดจ่อม” เป็นเครื่องมือจับปลาที่ประกอบด้วยเบ็ดผูกกับเชือกที่เหนียวและ

เล็ก และ “เบ็ดจ๊ะหล่อม” เป็นเบ็ดตกปลาที่มีคันเบ็ดยาวประมาณ 5-6 เมตร ทำขึ้นจากไม้ไผ่ลำยาวตรง มีสายเบ็ดที่ยาว นิยมใช้ตกปลากลางทุ่งนาในฤดูทำนา เครื่องมือสำหรับจับสัตว์บกของชาวล้านนาที่ปรากฏในตำนานล้านนา ได้แก่ “กง” “กงธนูมือ” คือ หนังสติ๊ก หรือคันกระสุน “กงธนู” คือ อาวุธชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยคันสำหรับยิงกับลูกที่มีปลายแหลม “กระทำ” “กะทำ” คือ เครื่องมือดักสัตว์ที่ใช้น้ำหนักของท่อนไม้หรือก้อนหินให้หล่นลงมาทับสัตว์อย่างหนูซึ่งมาดึงเหยื่อที่ล่อไว้ เป็นต้น

2.4 ที่อยู่อาศัย ชาวล้านนานิยมสร้างเรือนด้วยวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น รูปแบบเรือนที่สร้างส่วนใหญ่มักเป็น “เรือนกาแล” มีลักษณะตัวเรือนล้านนาจะมีขนาดเล็ก ใต้ถุนสูง นิยมทำหลังคาทรงจั่ว ประดับยอดหลังคาด้วยไม้แกะสลักไขว้กัน และมีส่วนประกอบของเรือน ดังปรากฏในตำนานล้านนา ได้แก่ “กาแล” คือ ไม้ประดับยอดจั่วหลังคาของบ้านล้านนา “กันทุบ้าน” คือ ส่วนด้านหลังของเรือน “กรองคา” คือ หลังคาที่ทำจากหญ้าคาที่นำมากรองเป็นแผ่น “กระดานปตู” คือ บานประตู “กะล่าง” “กะล่างกลางช่วง” “ทะล่าง” คือ ใต้ถุนบ้าน “เรือนนอน” คือ ตัวเรือนที่มีห้องนอน “เรือนแป้น” คือ เรือนที่ปูด้วยไม้กระดาน “เรือนฟาก” คือ เรือนที่ปูพื้นด้วยฟากสับ “เรือนไฟ” คือ ห้องครัว

3. โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวล้านนา ประกอบด้วย หัตถกรรม คำขาย เกษตร และปศุสัตว์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 หัตถกรรม ชาวล้านนามีความสามารถในการทำงานหัตถกรรมที่ประณีต โดยเฉพาะงานหัตถกรรมเกี่ยวกับผ้าและงานเกี่ยวกับไม้

หญิงล้านนาในอดีตจะทอผ้าไว้ใช้ด้วยตนเอง เริ่มตั้งแต่การปลูกฝ้าย เมื่อได้ฝ้ายมาแล้วก็นำไปดัดให้ขึ้นฟูโดยใช้ “กงบิดฝ้าย” จากนั้นก็ทำให้ฝ้ายกลายเป็นเส้น แล้วนำไปย้อมสี เพื่อให้ได้สีตามต้องการ ถึงจะนำมาทอด้วย “กี่” ให้เป็นผืนผ้าที่มีลวดลายประณีตสวยงาม

นอกจากนี้ ชาวล้านน่ายังมีการทำงานหัตถกรรมเกี่ยวกับไม้ ซึ่งงานหัตถกรรมประเภทนี้จะมีช่างฝีมือเฉพาะทาง เรียกว่า “สล่า” เช่น “สล่ากลอง” คือ ช่างทำกลอง “สล่าตัดไม้ศพ” คือ หัวหน้าช่างทำเมรุศพ เป็นต้น

3.2 คำขาย การค้าขายในล้านนาในอดีตยังเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนสินค้ามากกว่าการซื้อขาย เนื่องจากเงินตรายังไม่ได้รับความนิยมในการใช้ซื้อขายสินค้า การค้าระหว่างหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันก็อาจจะมีการติดตลาดเป็นครั้งคราว ในสัปดาห์หนึ่งอาจจะติด 1 วัน แล้วเวียนไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ชาวบ้านจะนำของที่ผลิตในหมู่บ้านมาแลกเปลี่ยนกันที่ตลาด เช่น ผัก เนื้อ หนู ไก่ ปลา ผลไม้ ตลาดแบบนี้ได้รับความนิยมและมีอยู่ในล้านนามานาน (สรสวดี อ่องสกุล 2557 : 516)

ชาวล้านนามีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการค้าขาย และการแลกเปลี่ยนสินค้ามาตั้งแต่อดีต สถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าหรือซื้อขายชาวล้านนาเรียกว่า “กวันค้า” “ลี” หรือตลาด ตลาดในล้านนาแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ตลาดที่แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าในช่วงเวลาเช้า คือ “กาดเช้า” “กาดหมั้ว” ตลาดที่แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าในช่วงเวลาเย็น คือ “กาดแลง” และตลาดที่แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าตลอดทั้ง

วัน คือ “กาดลาด” “กาดเล้ง” นอกจากนี้ ยังมีตลาดที่ซื้อขายสินค้าเฉพาะประเภท เช่น “กาดจั่ว” คือ ตลาดที่ซื้อขายวัวควายเป็นหลัก “กาดแสง” คือ ตลาดค้าขายอัญมณี ทั้งนี้ขนาดของตลาด และความหลากหลายของสินค้าที่มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายจะขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ค้า และระยะทางในการเดินทางเป็นหลัก

3.3 เกษตรกรรม ล้านนามีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแอ่งระหว่างภูเขาซึ่งเหมาะสำหรับใช้ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ดังปรากฏในคำนำล้านนา เช่น คำว่า “นา” “ไร่” “ไร่ตง” เป็นพื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกพืชที่นำมาปลูกส่วนใหญ่ คือ ข้าว ข้าวโพด พืชที่ใช้ประกอบอาหารในครัวเรือน เป็นต้น นอกจากนี้ สัตว์ที่ชาวล้านนาลี้ยงมักเป็นสัตว์ที่ใช้เป็นอาหาร และมีประโยชน์ต่อการทำการเกษตร ได้แก่ “ควาย” “จัว, โง (วัว)” และหมู ในคำว่า “คอกหมู”

4. โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับด้านศิลปะ

โลกทัศน์ด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับศิลปะของชาวล้านนา ประกอบด้วย เครื่องดนตรี และการแสดง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 เครื่องดนตรี เครื่องดนตรีล้านนามักใช้ประกอบพิธีกรรม ประกอบการแสดง และประกอบกิจกรรมรื่นเริงต่างๆ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ เครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่า ดังนี้

คำนำล้านนาปรากฏเครื่องดนตรีล้านนาประเภทเครื่องสี ได้แก่ “สะล้อ” เป็นเครื่องสายที่บรรเลงด้วยการใช้คันชักสีลงบนสายที่ซึ่งผ่านหน้ากล่องเสียง มีรูปร่างใกล้เคียงกับซออู้ แต่ขนาดเล็กกว่า กล่องเสียงของสะล้อทำด้วยกะลามะพร้าว ซึ่งตัดด้านหนึ่งออกไปเหลือประมาณสองส่วนสามของกะลาทั้งลูก ตรงที่ถูกตัดออกไปนั้น ปิดด้วยไม้เรียบ บาง ๆ เรียกว่า ตาดสะล้อ คันทวนของสะล้อเป็นไม้กลมทำจากไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ 64 เซนติเมตร เสียบทะลุกล่องเสียง ใกล้ ๆ ขอบที่ปิดด้วยตาดปลายคันทวนเสียบลูกบิด 2 อัน ในลักษณะที่แทงเข้าไปในคันทวน มีไว้สำหรับผูกสายสะล้อและตั้งสายสายนิยมใช้สายโลหะมากกว่าสายเอ็นเหมือนซอด้วงและซออู้ ส่วนมากทำจากลวดสายหุ้มล่อรถจักรยาน คันชักสะล้อทำด้วยไม้ไค้งอคล้ายคันศร ซึ่งด้วยหางม้าหรือสายไนลอนทาบไปมา สิ่งที่ใช้เสียดสีกับสายของคันชักเพื่อให้เกิดความฝืดในขณะสี ได้แก่ ยางสนหรือชัน ซึ่งติดไว้บนกะลาตรงจุดที่ใช้สายคันชักสัมผัสให้เกิดเสียง (โฮงเขียนสืบสาน ภูมิปัญญาล้านนา 2558)

เครื่องดนตรีล้านนาประเภทเครื่องตี ใช้เป็นเครื่องประกอบจังหวะมักทำขึ้นจากหนังสัตว์หรือโลหะ ได้แก่ “กลองลึงม้อง, กลองลึงหม้อง” “กลองกบ” “กลองต๊อบ” “กลองเล้งถึง” “กลองเล้งบ้อง” “กลองปุงปึง” “กลองปุมผึ่ง” “กลองปู่เจ้” “กลองปู่ชา” “กลองมอชิง” “กลองวง” “กลองแสะ” “กลองหลวง” “กังสดาล” “ซองวอง” “ระคังเงียง” เครื่องดนตรีแต่ละชนิดจะใช้ดีในงานที่แตกต่างกัน เช่น งานมงคล งานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมหรือศาสนา จะใช้กลองกบ กลองหลวง กังสดาล กลองปู่ชา ส่วนในงานแห่จะนิยมใช้กลองลึงม้องหรือกลองลึงหม้อง

เครื่องดนตรีล้านนาประเภทเครื่องเป่า แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เครื่องเป่าไม่มีลิ้น เช่น ขลุ่ย และเครื่องเป่ามีลิ้น เช่น “ปี่ขุม” คำว่า ขุม หรือจุม เป็นภาษาล้านนาหมายถึง การขุมนุ่มหรือการ

ประชุมกัน ดังนั้น ปี่ซุม จึงหมายถึง การนำปี่หลาย ๆ เลามาเป่ารวมกัน ปี่ซุมทำด้วยไม้รวก ลำเดียว นำมาตัดให้มีขนาดสั้น ยาว เรียงจากขนาดเล็กไปหาใหญ่

4.2 การแสดง ศิลปะการแสดงในล้านนา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ศิลปะด้านการแสดง การขับร้อง และศิลปะการแสดงด้านการฟ้อนรำ

ศิลปะการแสดงด้านการขับร้องของล้านนา ประกอบด้วย จ้อย ซอ คร่าวเครือ และฮำ โดยมีรูปแบบการขับร้องที่หลากหลาย เพื่อไม่ให้ผู้ฟังเบื่อหน่าย ดังตัวอย่างการขับร้อง “ซอ” เช่น “ซอก้อม” เป็นการขับซอเพียงช่วงสั้น ๆ “ซอเข้าซึง” “ซอเข้าปี่” เป็นการขับซอที่ใช้ซึงและปี่เป็นเครื่องดนตรี ประกอบ “ซอเงี้ยว” “ซอเงี้ยวเคาะ” “ซอเงี้ยวลา” เป็นการขับซอที่ได้รับความนิยมในกลุ่มชาวไทยใหญ่ “ซอปันผ้าย” เป็นการขับซอที่พรรณนาถึงการปลูกและปั่นผ้าย

นอกจากนี้ ยังมีการขับร้อง “คร่าว” นิยมขับร้องเกี่ยวพาราสีระหว่างชายและหญิง ได้แก่ “คร่าวก้อม” “คร่าวใช้” “คร่าวซอ” “คร่าวปล่อย” “คร่าวรำ”

ศิลปะการแสดงด้านการฟ้อนรำของชาวล้านนามีลักษณะท่วงท่าลีลาที่อ่อนช้อยงดงาม การฟ้อนในล้านนามีท่วงท่าในการฟ้อนหลายรูปแบบ ดังที่ปรากฏในค่านามล้านนา คำว่า “ฟ้อนแง้น” เป็นท่วงท่าการฟ้อนของช่างซอที่โน้มตัวไปด้านหลัง “ฟ้อนโฆะโละดอกข่า” เป็นการฟ้อนที่ไม่มีท่วงท่าที่ตายตัว “ฟ้อนสาวไหม” เป็น การฟ้อนที่เลียนแบบท่วงท่าจากการสาวไหมทอผ้า

ชาวล้านนามีความผูกพันกับความเชื่อ ศาสนา ประเพณี จนหลอมรวมเป็นวัฒนธรรมที่มีความเจริญมาตั้งแต่อดีต ชาวล้านนาดำเนินชีวิตภายใต้การปกครองแบบชนชั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวล้านนา

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนาจากค่านามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง จำนวน 571 คำ ตามแนวคิดสมมติฐานชาเพียร์-วอร์ฟ และแนวคิดการวิเคราะห์ความหมายของคำของเฟร็ก พบว่า ค่านามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนา 3 ด้าน ได้แก่ โลกทัศน์ด้านความเชื่อ ศาสนา และประเพณี โลกทัศน์ด้านชนชั้นและการปกครอง และโลกทัศน์ด้านวิถีชีวิต

ค่านามล้านนาที่ปรากฏในพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ทำให้ทราบถึงโลกทัศน์ของชาวล้านนาเกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา ประเพณี ชนชั้น การปกครอง และวิถีชีวิตของชาวล้านนา กล่าวคือ ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผี เนื่องจากผีมีอำนาจสามารถปกป้องคุ้มครอง พิทักษ์รักษา และอำนวยคุณความดีให้แก่ชาวล้านนาได้ เช่น ช่วยดูแลรักษาเมือง หมู่บ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองผ้าย ป่า ภูเขา และบ้านเรือน ทั้งนี้ชาวล้านนาเชื่อว่าผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่าจะคอยคุ้มครองลูกหลาน แต่หากลูกหลานทำผิดผี เช่น มีการตะแฉะเนื้อต้องตัวก่อนแต่งงาน โดยไม่บอกกล่าวหรือเลี้ยงผีปู่ย่าก่อน ผีปู่ย่าจะโกรธและทำให้ลูกหลานเจ็บป่วยได้ ลูกหลานจะต้องทำพิธี

ขอมาจึงจะหายจากอาการเจ็บป่วย สอดคล้องกับที่ พระนพบุรี มหาวรรณ (2549) ได้กล่าวว่าผู้ป่วยซึ่งเป็นผีของฝ่ายผู้หญิง เป็นผีบรรพบุรุษที่คอยรักษาให้ลูกหลานผู้หญิงประพฤติดูในทางดีไม่เชิงสุกก่อนห้าม นอกจากนี้ ศาสนาและประเพณีของชาวล้านน่ายังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เนื่องจากประเพณีของชาวล้านนาจะมีเรื่องของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง อาทิ ขั้นตอนในการประกอบพิธี เพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่ผู้เข้าร่วมประเพณีนั้น ๆ อีกทั้งการจัดประเพณียังมีวัตถุประสงค์ในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วย

ล้านนาในอดีตมีการปกครองแบบชนชั้น แบ่งออกเป็น ชนชั้นปกครอง ได้แก่ กษัตริย์ ขุนนาง และชนชั้นถูกปกครอง ได้แก่ ข้าหรือทาส รวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในล้านนา รูปแบบการปกครองดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชนชั้นปกครองมีอำนาจมากกว่าชนชั้นถูกปกครอง สอดคล้องกับผลการวิจัยโลกทัศน์ด้านชนชั้นของชาติพันธุ์ไทลื้อของ เอื้อมพร จรนามล (2554) และศราวุธ หล่อดี (2558) ที่ว่าชาวไทลื้อมีการปกครองโดยผู้ที่อยู่ในลำดับชั้นสูงกว่าจะมีอิทธิพลในการครอบงำผู้ที่อยู่ในลำดับที่ต่ำกว่า คำนามล้านนาสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ เครื่องอาศัยเลี้ยงชีพ การประกอบอาชีพ และศิลปะ กล่าวคือ อาณาจักรล้านนามีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบแอ่งระหว่างหุบเขา มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน ชาวล้านนาจึงตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ เนื่องจากต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภค และการประกอบอาชีพ ซึ่งชาวล้านนาส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก อนึ่ง ชาวล้านนายังเป็นกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย ดังเห็นได้จากอาหารของชาวล้านนาจะมีวัตถุดิบหลักเป็นผักที่หาได้ในท้องถิ่น สำหรับเครื่องแต่งกายชาวล้านนาจะใช้ผ้าที่ทอด้วยตนเองมาตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม นอกจากนี้วิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชาวล้านนายังแฝงไปด้วยภูมิปัญญา เห็นได้จากการสร้างสรรค์ศิลปะด้านต่าง ๆ ไว้ให้ชาวล้านนารุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป

ข้อเสนอแนะ

บทความนี้เป็นการศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่ใช้ข้อมูลจากพจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวงมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง เพื่อให้เห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่ครอบคลุมมากขึ้น จึงควรเก็บข้อมูลจากเอกสารล้านนาอื่น ๆ เพิ่มเติม

เอกสารอ้างอิง

- คะนอง วังผายแก้ว. (2554). สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น. สืบค้น 20 สิงหาคม 2559, จาก www.gotoknow.org
- นันทริยา ลำเจียกเทศ. (2539). คำไวยากรณ์ที่กลายมาเป็นคำนามเรียกอวัยวะและส่วนของพืชในภาษาไทยล้านนา(วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมดิลก. (2538). ตำนานอินทิล (ฉบับสมโภช 600 ปี พระธาตุเจดีย์หลวง). เชียงใหม่ : บุญยศิริงานพิมพ์.

- พระนพบุรี มหารัณณ. (2549). ภาพสะท้อนโลกทัศน์ชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาวิทยาลัยพายัพ. (2554). พุทธศาสนาในล้านนา. สืบค้น 12 กันยายน 2559, จาก www.templethailand.org
- เรณู อรรถาเมศร์. (2528). โลกดุสิตชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วรรณภา สรรพสิทธิ์. (2554). การสลับหน้าที่ระหว่างคำนามกับคำกริยาในภาษาไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศราวุธ หล่อดี. (2558). โลกดุสิตของชาวล้านนาจากคำประสมที่มีคำว่า “หัว” ในภาษาไทย (รายงานผลการวิจัย). พะเยา : มหาวิทยาลัยพะเยา.
- ศุภวรรณ มองเพชร. (2542). การเปรียบเทียบคำยืมที่ปรากฏในอักษราภิธานศรับย์ของหมอบรัดเลย์ พ.ศ. 2416 กับคำยืมที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมปอง ตาลเพชร. (2534). การเปลี่ยนแปลงของคำวิเศษณ์ : ศึกษาจากอักษราภิธานศรับย์ของหมอบรัดเลย์ และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2557). ประวัติศาสตร์ล้านนา. (พิมพ์ครั้งที่ 10). เชียงใหม่ : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- สาวิตรี แสงสว่าง. (2537). การวิเคราะห์คำภาษาตระกูลไทในไตรภูมิอภินิหาร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2550). อาหารพื้นบ้านล้านนา. สืบค้น 13 กันยายน 2559, จาก www.library.cmu.ac.th/ntic/lannafood/
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2555ก). ประเพณีล้านนา : ประเพณีปีใหม่เมือง วันปากเดือน ปากวัน ปากยาม. สืบค้น 20 สิงหาคม 2559, จาก www.library.cmu.ac.th
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2555ข). ประเพณีล้านนา : ประเพณีปีใหม่เมือง วันปากปี. สืบค้น 20 สิงหาคม 2559, จาก www.library.cmu.ac.th
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2555ค). ประเพณีล้านนา : ประเพณีปีใหม่เมือง วันพญาวัน. สืบค้น 20 สิงหาคม 2559, จาก www.library.cmu.ac.th
- สุพรรณิ ปุณณะอุต. (6 มกราคม 2554). การแต่งกายของชาวล้านนา. สืบค้น 25 สิงหาคม 2559, จาก www.supanneelpru.wordpress.com
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2522). สมมติฐานชาเพียร์-วอร์ฟ. วารสารอักษรศาสตร์. 11(2), 20-32.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, กัณทิมา รักรวงษ์วาน, มนสิการ เสงสุวรรณ และสิริวิมล ศุภกรศร (2555).

บุคคลสำคัญและความคิดหลักในวรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ : การเข้าถึงวัฒนธรรมโดยผ่านภาษา.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรพินท์ โลกัตถจริยา. (2538). **การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พิมพ์ครั้งที่ 5 และ พ.ศ. 2525 พิมพ์ครั้งที่ 2** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). **พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.

เอื้อมพร จรนามล. (2554). **โลกทัศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา** (รายงานผลการวิจัย). พะเยา : มหาวิทยาลัยพะเยา.

โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา. (2558). **ประวัติดนตรีล้านนา**. สืบค้น 26 สิงหาคม 2559,
จาก www.lannawisdoms.exteen.com